

Perspektywa praw dziecka w działaniach organizacji

Marta Skierkowska, Renata Szredzińska

Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę

Idea praw dziecka nie jest nowa. Przez cały XX wiek na arenie międzynarodowej podejmowano różne inicjatywy prawne, promujące prawa dziecka. Za ich zwieńczenie można uznać przyjęcie w 1989 r. Konwencji o prawach dziecka. Chociaż Konwencja dotyczy relacji państwo–dziecko, to wśród organizacji pozarządowych działających na rzecz dzieci od lat toczy się dyskusja, jak organizacje mogą wspomóc promocję i realizację praw dziecka. Niniejszy artykuł nawiązuje do tej dyskusji i podejmuje próbę operacjonalizacji postanowień Konwencji, by ułatwić ich wdrożenie na poziomie poszczególnych instytucji i organizacji działających na rzecz dzieci. Autorki opierają się na sześciu zasadach wywodzących się z Konwencji:

1. Podejście oparte na prawach dziecka,
2. Partycypacja dzieci,
3. Brak dyskryminacji,
4. Najlepiej pojęty interes dzieci,
5. Wzmacnianie potencjału,
6. Po pierwsze nie szkodzić.

SŁOWA KLUCZOWE:

PRAWA DZIECKA, BRAK DYSKRYMINACJI, BUDOWANIE NA POTENCJALE, PARTYCYPACJA

Wprowadzenie

Czym jest dziecko jako odmienna od naszej organizacja duchowa? Jakie są jej cechy, potrzeby, jakie kryje możliwości niedostrzeżone? Czym jest ta połowa

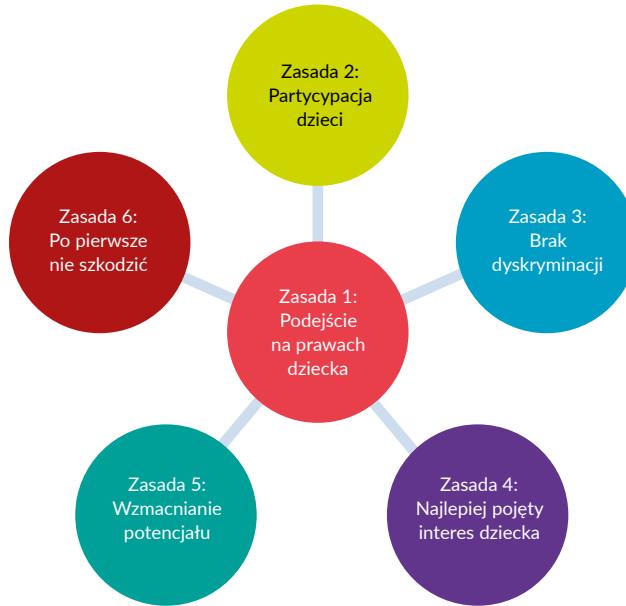
*ludzkości, żyjąca razem i obok nas w tragicznym rozdwojeniu? Nakładamy na nią
brzemień obowiązków jutrzejszego człowieka, nie dając żadnego z praw człowieka
dzisiejszego.*

(Korczak, wyd. 2012, s. 90)

Prawa dziecka nie są nową koncepcją. Przez cały XX wiek na arenie międzynarodowej podejmowano różne inicjatywy prawne promujące prawa dziecka. Za ich zwieńczenie można uznać przyjęcie w 1989 r. Konwencji o prawach dziecka. Nakłada ona na państwa-strony wiele obowiązków związanych z przestrzeganiem praw dziecka. Od spisania i uchwalenia praw do ich pełnej realizacji wiedzie jednak długa i często kręta droga. Pojawia się wiele dylematów i trudności natury praktycznej, jak zapisy Konwencji przełożyć na konkretne działania. I chociaż Konwencja reguluje relacje między państwem a dzieckiem i to na państwa-strony nakłada obowiązki związane z przestrzeganiem praw dziecka, to w świecie organizacji pozarządowych od lat toczy się debata o tym, jak podmioty społeczeństwa obywatelskiego mogą wspierać realizację praw dziecka poprzez działania edukacyjne, pomocowe czy rzecznicze, skierowane zarówno do samych dzieci i ich rodziców/opiekunów, jak i całego społeczeństwa oraz władz.

Niniejszy artykuł nawiązuje do dyskusji o roli organizacji pozarządowych działających na rzecz dzieci, ale też innych instytucji, w popularyzacji i wdrażaniu praw dziecka. Podjęto w nim próbę operacjonalizacji postanowień Konwencji, mającą na celu ułatwienie realizacji praw dziecka właśnie na poziomie poszczególnych instytucji i organizacji oraz w podejmowanych przez te instytucje i organizacje działaniach. Z racji dziedziny, którą zajmuje się Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, skupimy się na ochronie dzieci przed przemocą i budowaniu ich odporności. Inspiracją były prace zainicjowane przez jednego z grantodawców Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę – OAK Foundation, która wspólnie z międzynarodowymi ekspertami i przedstawicielami organizacji-grantobiorców, wypracowała sześć zasad pomocnych w pełniejszej realizacji praw dziecka w praktyce. Zasady te nawiązują bądź bezpośrednio do konkretnych zapisów Konwencji, bądź stanowią próbę odczytania ducha Konwencji. Nie są z pewnością listą wyczerpującą, mogą jednak stanowić dla organizacji podstawę do przyjrzenia się własnym działaniom, upewnienia się, że podejmowane działania nie stoją w sprzeczności z zapisami Konwencji oraz zapewnienia własnym działaniom większej transparentności i szerszej promocji idei praw dziecka.

Rysunek 1. Główne zasady Fundacji OAK

Źródło: OAK (2012).

W dalszej części artykułu poszczególne zasady zostaną omówione bardziej szczegółowo.

Zasada 1. Podejście oparte na prawach dziecka

W rozumieniu Konwencji podejście oparte na prawach dziecka oznacza uznanie, że dzieci mają określone prawa, a państwo jest zobowiązane do ich respektowania i zagwarantowania ich realizacji, we współpracy m.in. z rodzicami/opiekunami dziecka. W niniejszym artykule, jak już zaznaczono na wstępie, przypatrujemy się jednak temu, jak inne podmioty – zwłaszcza organizacje pozarządowe oraz społeczeństwo obywatelskie, w tym rodzina – mogą przyczynić się do pełnej realizacji praw dziecka.

Poszczególne prawa dziecka są ze sobą powiązane i wzajemnie się wzmacniają, a dziecko z tej perspektywy zyskuje podmiotowość. Wdrożenie tej zasady na poziomie poszczególnych organizacji koncentruje się zatem na rozpoznaniu i uznaniu praw dziecka, dostarczeniu dzieciom – uwzględniając ich wiek i etap rozwoju – wiedzy i narzędzi do egzekwowania własnych praw oraz tworzeniu warunków państwu,

społeczeństwu, rodzicom do zagwarantowania realizacji tych praw (Kirkemann Boesen, Martin, 2007).

Zasada ta w pełni odnosi się do zapisów Konwencji o prawach dziecka, w szczególności do jej art. 4 (Jaros, Michalak, 2015, s. 200)

W dziedzinie przeciwdziałania przemocy wobec dzieci zasada ta przywołuje też zapisy Komentarza ogólnego nr 13 Komitetu Praw Dziecka ONZ z 2011 r. – Prawo dziecka do wolności od wszelkich form przemocy. W omówieniu komentarza zapisano:

Komentarz ogólny opiera się na fundamentalnych założeniach i obserwacjach:

[...]

b) podejście do opieki nad dzieckiem oraz jego ochrony oparte na prawach dziecka wymaga zmiany paradygmatu w kierunku respektowania i promowania godności ludzkiej oraz fizycznej i psychicznej integralności dziecka, jako istoty posiadającej prawa, a nie postrzegania go w kategoriach przede wszystkim „ofiary”;

c) pojęcie godności oznacza, że każde dziecko jest uznawane, respektowane i chronione, jako posiadające prawa oraz jako unikalna i cenna istota ludzka z wyjątkową osobowością, odrębnymi potrzebami, zainteresowaniami oraz prywatnością;

d) zasada praworządności powinna mieć w pełni zastosowanie do dzieci w takim samym stopniu, jak do dorosłych;

e) prawa dzieci do bycia wysłuchanym oraz do posiadania własnych poglądów, muszą być systematycznie przestrzegane z należytą wagą w każdym procesie podejmowania decyzji, a ich upoważnienie i uczestnictwo powinno być kluczowe przy tworzeniu strategii i programów opieki oraz ochrony dziecka;

f) prawo dziecka mówiące o poszanowaniu najlepszego interesu, które musi być w pierwszej kolejności brane pod uwagę we wszystkich sprawach dotyczących i mających na niego wpływ, zwłaszcza gdy jest ono ofiarą przemocy oraz w zakresie wszystkich środków prewencji.

(Jaros, Michalak, 2015, s. 639)

Analizując możliwości i sposoby wdrożenia powyższych zapisów, należy pamiętać, że prawa dziecka, podobnie jak prawa człowieka, cechują się (Save the Children, 2016):

- uniwersalnością – prawa dziecka dotyczą wszystkich dzieci, w takim samym stopniu, bez względu na to, kim są i skąd pochodzą;

- niepodzielnością – nie ma hierarchii praw dziecka, wszystkie prawa są tak samo ważne;
- współzależnością – poszczególne prawa dziecka mogą przyczyniać się do realizacji innych praw i jednocześnie zależeć od ich wypełnienia;
- niezbywalnością – każde dziecko rodzi się z takimi samymi prawami i nie można mu ich odebrać.

Wdrażanie podejścia opartego na prawach dziecka

Podejście oparte na prawach dziecka wywodzi się z podejścia opartego na prawach człowieka, przeciwstawionego podejściu opartemu na potrzebach (Lansdown, 2005). Oznacza „opisywanie sytuacji nie pod kątem potrzeb czy obszarów rozwoju, ale pod kątem zobowiązania do zrealizowania praw jednostek. To daje możliwość domagania się sprawiedliwości jako prawa, a nie jako dobroczynności. Legitymizuje te wymagania, zapewniając równowagę wobec innych, mniej pozytywnych, sił” (Robinson, 1999, s. iv).

W przypadku praw dziecka implikuje to zatem, tak jak zauważono również w Komentarzu ogólnym nr 13 przywołanym powyżej, zmianę perspektywy, sposobu postrzegania dziecka z „paternalistycznego” na bardziej „egalitarny”. Odchodzi się od patrzenia na dziecko jak na „ofiara”, „szczytną sprawę”, „wzruszający wyciskacz łez”, w kierunku postrzegania dzieci jako posiadaczy konkretnych praw, których spełnienie się po prostu należy. Nie oznacza to oczywiście, że planując konkretne działania, nie należy uwzględniać potrzeb dzieci, jednak nie należy ich mylić z prawami, które warto stawiać sobie jako główny cel działania. W tabeli 1 zestawiono podstawowe różnice wynikające ze zmiany tej perspektywy.

Tabela 1. Podstawowe różnice między podejściem opartym na potrzebach a na prawach

Podejście oparte na potrzebach	Podejście oparte na prawach
Skupienie się na potrzebach	Skupienie się na prawach
Oparcie się na dobroczynności	Oparcie się na stwarzaniu możliwości, dawaniu siły
Dzieci zastępują na spełnienie swoich potrzeb	Dzieci są uprawnione do zrealizowania swoich praw
Częsty brak wskazania, kto ma potrzeby zaspokoić	Jasno określone, kto ma zagwarantować spełnienie praw i wzmocnienie możliwości ich realizacji
Domniemane oczekiwanie wdzięczności za spełnienie potrzeb	Należna realizacja uprawnień

Niektóre potrzeby mogą być negowane w pewnych kręgach kulturowych	Prawa są uniwersalne i niezbywalne i dotyczą wszystkich
Dzieci są obiektem oddziaływań, są postrzegane jako ofiary	Dzieci nabierają wiedzy i umiejętności, by domagać się swoich praw
Koncentracja na samym problemie i zniwelowaniu jego bezpośrednich objawów	Koncentracja na strukturalnym rozwiązaniu przyczyn problemu, rozpatrywanie go w szerszym kontekście
Często wąskie, jednotorowe projekty	Kompleksowe, systemowe rozwiązania
Szacowanie ryzyka krzywdzenia i przewidywanych form ochrony dziecka oparte na utartych kulturowo schematach	Szacowanie ryzyka krzywdzenia i opracowanie strategii działania oparte na rzeczywistym rozpoznaniu problemu i jego przyczyn oraz dostępnych zasobach
Założenie, że dorośli wiedzą, co dla dziecka jest najlepsze, ustalają rozwiązania bez jego udziału	Udział dziecka w szukaniu rozwiązań

Źródło: opracowano na podstawie Kirkemann Boesen, Martin (2007, s.10) oraz IICRD (2007, s. 2).

Planując swoje działania operacyjne, organizacje pracujące na rzecz dzieci powinny mieć na uwadze, że realizacja praw dziecka wiąże się z określonymi obowiązkami państwa. Proponowana w niniejszym artykule koncepcja zakłada jednak, że także inne podmioty życia społecznego, m.in. rodzina, szkoła, czy organizacje pozarządowe, mogą przyczyniać się do ich realizacji, a same dzieci mogą aktywnie domagać się ich przestrzegania. Stąd też podejmowane działania powinny być kierowane do wszystkich tych grup. Międzynarodowa organizacja Save the Children proponuje (2016), by – w celu pełnej realizacji praw dziecka – opierać swoje przedsięwzięcia na trzech podstawowych filarach:

- Filar 1 – bezpośrednio działania w przypadku naruszenia konkretnych praw dziecka lub stwierdzenia luk w ich realizacji (skierowane do konkretnych dzieci);
- Filar 2 – wspieranie instytucji państwowych odpowiedzialnych za realizację praw dziecka, poprzez udział w tworzeniu przepisów, szkolenia, dzielenie się dobrymi praktykami;
- Filar 3 – wzmacnianie zrozumienia praw dziecka i umiejętności domagania się ich realizacji wśród dzieci, ich opiekunów i lokalnych społeczności.

Wszystkie te filary są ze sobą powiązane. Dla przykładu, pracując w obszarze 1., zdobywamy wiedzę o potrzebach konkretnych grup i prawach, których realizacja nie jest pełna, możemy przetestować różne rozwiązania, dostarczając w kolejnych krokach instytucjom odpowiedzialnym za realizację praw dziecka dowodów na skuteczność poszczególnych działań, które następnie mogą być replikowane jako dobra praktyka i doprowadzić do zmiany prawa. Pracując z kolei w obszarze 3., można

prowadzić kampanie społeczne podnoszące świadomość na temat praw dziecka, zawierać partnerstwa, zwiększając zasięg działań bezpośrednich, mobilizować partnerów lokalnie, regionalnie, ponadregionalnie, mobilizować grupy profesjonalistów, zwiększając tym samym siłę perswazji wobec instytucji państwowych odpowiedzialnych za realizację praw dziecka (Save the Children, 2016).

Zatem planując konkretne działania czy projekty, od samego początku należy uwzględnić perspektywę praw dziecka i upewnić się, czy przez całą realizację projektu postępujemy zgodnie z nimi. Przydatne do tego mogą być *checklisty* z konkretnymi pytaniami, jakie należy sobie zadać na poszczególnych etapach cyklu projektowego. Poniżej przedstawiono przykładową matrycę, która może być pomocna przy planowaniu nowych przedsięwzięć.

ANALIZA SYTUACJI	<ul style="list-style-type: none"> • Jakie prawa dziecka są naruszane? • Jakich grup dzieci to dotyczy? • Jakie są przyczyny takiego stanu rzeczy? • Na której instytucji państwowej spoczywa główna odpowiedzialność za realizację danego prawa? Kto jeszcze może przyczynić się do jego realizacji? • Jakie działania podejmuje instytucja państwowa odpowiedzialna za realizację tych praw? • Jakie organizacje/institucje społeczeństwa obywatelskiego działają w tym obszarze?
PLANOWANIE	<ul style="list-style-type: none"> • Jakie strategie podjęte w projekcie powinny przyczynić się do pełnej realizacji tego prawa? • Jakie partnerstwa należy zawrzeć, by zasięg projektu był jak największy? • Jakie działania skierowane będą do dzieci (posiadaczy praw) i w jaki sposób przyczynią się do ich wzmocnienia? • Jakie działania skierowane będą do instytucji państwowych odpowiedzialnych za realizację praw dziecka (gwarantów praw) i w jaki sposób zwiększą ich możliwość realizacji konkretnych praw dziecka? • W jaki sposób i w jakim stopniu włączono dzieci w proces przygotowania projektu?
WDRAŻANIE	<ul style="list-style-type: none"> • Jak zapewniono trwałość projektu? • Czy wypracowany będzie replikowalny model? • W jaki sposób podejmowane są decyzje dotyczące najlepiej pojętego interesu dziecka/dzieci? • Jak zasady oparte na prawach dziecka są wdrażane w organizacji realizującej projekt i innych organizacjach partnerskich? • W jaki sposób zapewniono partycypację dzieci w działaniach projektu?
MONITOROWANIE I EWALUCJA	<ul style="list-style-type: none"> • Czy cele, które zakładamy, są zgodne z prawami dziecka? • Czy wskaźniki, które zakładamy, uwzględniają perspektywę praw dziecka? • Czy dzieci i ich opiekunowie mieli możliwość wyrażenia opinii o projekcie? • Czy dzieci i ich opiekunowie otrzymali informację o rezultatach projektu?

Źródło: opracowanie własne na podstawie Save the Children (2008) i Kindernoethilfe (2008).

By pełniej zoperacjonalizować wdrażanie tej fundamentalnej zasady, można posłużyć się pięcioma podstawowymi zasadami, które opisano w dalszej części niniejszego artykułu:

- Partycypacja dzieci,
- Brak dyskryminacji,
- Najlepiej pojęty interes dziecka,
- Wzmacnianie potencjału,
- Po pierwsze nie szkodzić.

Wyzwania i dylematy

Działanie organizacji w oparciu na prawach dziecka jest procesem, który może napotkać wiele wyzwań. Podejście oparte na prawach dziecka, podobnie jak podejście oparte na prawach człowieka, zakłada m.in., że posiadacze praw – w tym przypadku dzieci – są aktywnymi podmiotami mogącymi domagać się realizacji swoich praw. W samej Konwencji podkreślono jednak, że dzieci nie są traktowane na równi z dorosłymi, że należy im się szczególna ochrona. Ponadto według prawa dzieci podlegają władzy rodzicielskiej i części decyzji nie mogą podejmować samodzielnie. Jakie są zatem granice tej ochrony? Od którego momentu i w jakich sytuacjach dziecko ma prawo do samodzielności? W Konwencji o prawach dziecka pojawia się zapis o uczestniczeniu dzieci w podejmowaniu decyzji przez wyrażenie opinii, stosownie do ich ewoluujących umiejętności. Pojawia się jednak dylemat, w jakich sprawach i na jakim etapie rozwoju włączać dzieci w podejmowanie decyzji, które dotyczą ich życia? Czy dzieci mają ku temu wystarczające umiejętności? Czy temat, w który chcemy dzieci zaangażować, nie jest zbyt poważny na ich wiek, czy nie wyrządzi im szkody?

Ewoluuące zdolności i umiejętności dziecka stanowią wyzwanie także w realizacji poszczególnych praw. Małe dziecko, np. poniżej 3 roku życia, może nie być w stanie wyrazić swojej opinii przy podejmowaniu decyzji, które go dotyczą. Oznacza to zatem, że strategie działania oparte na prawach dziecka muszą być zróżnicowane w zależności od wieku i zdolności dzieci, których dotyczą, i powinny być prowadzone w partnerstwie z opiekunami dzieci, przy zachowaniu ostrożności, by priorytety dorosłych nie przysłoniły tego, co ważne dla dzieci.

Kolejnym aspektem, który należy rozważyć jest trwałość projektów i inicjatyw skierowanych do dzieci. W Konwencji podkreślono konieczność wsparcia dzieci w umiejętności upominania się o swoje prawa. Według komentatorów jednak, w przeciwieństwie do działań wzmacniających pozycję marginalizowanych grup

dorostych, którzy po nabyciu odpowiednich umiejętności mogą samodzielnie strzec przestrzegania swoich praw, nierealistyczne jest oczekiwania, że podobną strategię można zastosować wobec dzieci. Nawet po dostarczeniu dzieciom wiedzy i umiejętności w zakresie realizacji ich praw, nie będą one w stanie skutecznie domagać się swoich praw bez wsparcia dorosłych. To wsparcie będzie stale potrzebne, chociażby przy zbieraniu informacji, docieraniu do decydentów itd. Stąd też projekty skierowane na ten cel muszą uwzględniać ten aspekt i zadbać o trwałość wsparcia (Lansdown, 2005).

Zasada 2. Partycypacja dzieci

Dzieci i młodzież to pełnoprawni obywatele państwa i świata, którzy są podstawowym źródłem informacji na temat swojego życia i problemów, z którymi się mierzą. Konwencja o prawach dziecka gwarantuje najmłodszym prawo do angażowania się i swobodnego wyrażania w sprawach, które ich dotyczą. Dzieje się tak w szczególności na mocy art. 12 (gwarantującego dzieciom swobodne prawo do wyrażania swoich poglądów we wszystkich sprawach, które ich dotyczą), ale także art. 13 (prawo do informacji oraz artykulacji swojej wiedzy za pomocą różnych środków przekazu), art. 14 (prawo do swobody myśli, sumienia i wyznania), art. 15 (prawo do swobodnego zrzeszania się) oraz art. 17 (prawo do informacji; Jaros, Michalak, 2015, s. 202–204).

Świadome i dobrowolne zaangażowanie młodych ludzi w podejmowanie wszystkich decyzji, które wpływają na ich życie, to partycypacja dzieci (nazywana także uczestnictwem, za: Jaros, Michalak, 2015).

Zasada partycypacji dzieci oznacza uwzględnianie ich w procesach decyzyjnych w rodzinach i społecznościach, zapewnianie czasu i przestrzeni do wysłuchania, szeroko pojęte wzmocnienie ich zdolności do wyrażania siebie oraz tworzenie środowiska zachęcającego i wspierającego dzieci w wykorzystaniu takich umiejętności (Fundacja OAK, 2012). To również traktowanie z należytą powagą poglądów dzieci, stosownie do ich wieku i dojrzałości, i uwzględnianie ich opinii w sprawach, które ich dotyczą. Jednocześnie nie oznacza to, że dorośli powinni robić wszystko, czego chcą dzieci, ale – we wszystkich sprawach dotyczących najmłodszych – muszą brać ich poglądy pod uwagę.

Pojęcie partycypacji jest zdefiniowane bardzo szeroko i celowo sformułowane – zarówno na poziomie Konwencji o prawach dziecka, jak i towarzyszących jej komentarzy Zgromadzenia Ogólnego Komitetu Praw Dziecka ONZ – jako odnoszące się

do wszelkich spraw dotyczących życia dzieci, aby nie były pominięte przez żaden zamknięty katalog.

Prawo do partycypacji przysługuje wszystkim dzieciom zdolnym do formułowania własnych poglądów. Odnosi się zarówno do dzieci jako jednostek, jak i do grup, jakie dzieci stanowią i tworzą.

Krytycznej wagi przedmiotowi partycypacji dzieci dodaje wniosek z brytyjskiego raportu prof. Eileen Munro nt. ochrony dzieci (2010), która stwierdza, że wnikliwa analiza zakończonych śmiercią przypadków krzywdzenia dzieci odślania, że z małoletnimi ofiarami zbyt mało rozmawiano i nie włączono ich dostatecznie w kwestie związane z ochroną ich dobrostanu. Za raportem Ofsted (2010), analizującym przypadki śmierci dzieci, Munro wymienia pięć głównych przekazów, które podkreślają znaczenie partycypacji w ochronie dzieci:

- dzieci nie były wystarczająco często widywane przez profesjonalistów zaangażowanych w ich sprawy, nie były pytane o swoje poglądy i uczucia;
- instytucje (odpowiedzialne za ochronę dzieci) nie słuchały dorosłych, którzy próbowali przekazywać istotne informacje w imieniu dzieci;
- rodzice i opiekunowie uniemożliwiali widywanie się z dzieckiem i słuchanie go;
- profesjonaliści za bardzo koncentrowali się na potrzebach rodziców, zwłaszcza tych zagrożonych, i nie zauważali konsekwencji, jakie mogą ponieść dzieci;
- agencje nie zinterpretowały swoich wniosków wystarczająco dobrze, by ochronić dziecko.

Wdrażanie zasady partycypacji

Partycypacja dzieci jest traktowana nie tylko jak podstawowe prawo gwarantowane przez Konwencję o prawach dziecka, ale także coraz częściej jest postrzegana jako dobra praktyka (Thomas, 2005, za: Dillon, Greenop, Hills, 2016), zachęcająca dzieci do działania i umożliwiająca im kształtowanie zmian, ale też odzyskiwanie kontroli nad własnym życiem (Bell, Wilson, 2006; Turney, Platt, Selwyn, 2012, za: Dillon i in., 2016).

Podstawą wdrażania zasady partycypacji podczas działań systemowych, strategicznych lub projektowych jest jej dostosowanie do środowiska, w którym będzie realizowana. Planując partycypację, należy brać pod uwagę bardzo szeroki zakres czynników, takich jak natura realizowanych przedsięwzięć, wyznaczone cele czy kontekst kulturowy.

W realizacji działań projektowych, partycypacja może także odgrywać różne role. Z jednej strony, może być wykorzystywana jako narzędzie, które umożliwia wykonanie planów, a z drugiej – może być postawiona jako cel sam w sobie. Każde z tych

podejść jest zasadne, ważne jest natomiast, aby cel partycypacji dzieci od początku był przejrzysty.

Partycypacja dzieci może przybierać różne formy, zależne od stopnia zaangażowania najmłodszych w przedsięwzięcie:

- konsultacji – kiedy poznanie opinii dzieci może pogłębić wiedzę i zrozumienie tematu przez dorosłych;
- współpracy – kiedy istnieje wyższy poziom partnerstwa między dorosłymi a dziećmi i obydwie grupy uczestniczą na równych zasadach i równoważnych wkładach;
- partycypacji inicjowanej przez dziecko – kiedy dzieciom zapewnia się przestrzeń i sposobność do inicjowania działań oraz występowania we własnym imieniu, a także umożliwia i pobudza ich inicjatywę.

Każda z powyższych postaci partycypacji jest zasadna i pełnowartościowa, chociaż stopień zaangażowania dzieci w daną inicjatywę i idąca za tym korzyść będą zależne od poziomu ich partycypacji.

Komitet Praw Dziecka określa także podstawowe wymagania w zakresie realizacji prawa dziecka do wyrażania własnych poglądów. Komentarz Komitetu odnosi się do zaleceń dla państw-stron, jednak niemal wszystkie z jego zapisów mogą być także wdrażane jako wytyczne do realizacji zasady partycypacji w instytucjach lub organizacjach:

132. Komitet nawołuje Państwa-Strony do unikania podejścia opartego na symbolicznych działaniach, które ogranicza możliwość wyrażenia poglądów przez dziecko lub umożliwia dzieciom wyrażanie własnych poglądów, ale nie przyjmuje ich z należytą wagą. Komitet podkreśla, że manipulowanie dziećmi przez dorosłych, stawianie dzieci w sytuacjach, gdy mówi się im, co mają powiedzieć, lub narażanie dzieci na ryzyko szkody poprzez uczestniczenie, nie stanowią praktyk etycznych i nie mogą być interpretowane jako realizacja artykułu 12.

133. Jeśli uczestnictwo ma być skuteczne i ma mieć znaczenie, musi być rozumiane jako proces, a nie jako jednorazowe zdarzenie. Doświadczenia zebrane od czasu przyjęcia Konwencji o prawach dziecka w 1989 r. doprowadziły do szerokiego konsensusu w zakresie podstawowych wymagań, jakie muszą być wypełnione w celu skutecznego, etycznego i mającego znaczenie wdrożenia artykułu 12. Komitet zaleca, aby Państwa-Strony włączyły te wymagania do wszystkich swoich działań legislacyjnych i innych środków mających na celu realizację artykułu 12.

134. Wszystkie procesy, w których dziecko lub dzieci wyrażają swoje opinie i uczestniczą, muszą być:

a) przejrzyste i treściwe – dzieci muszą otrzymać pełną, dostępną, uwzględniającą różnorodność i odpowiednią dla wieku informację na temat swoich praw w zakresie wyrażania własnych poglądów oraz przyjmowania ich z należytą wagą, a także sposobów realizacji takiego uczestnictwa, jego zakresu, celu i potencjalnego oddziaływania;

b) dobrowolne – dzieci nigdy nie można zmuszać do wyrażania własnych opinii wbrew ich woli i dzieci powinny być poinformowane, że mogą na każdym etapie przerwać swoje zaangażowanie;

c) oparte na szacunku – poglądy dzieci muszą być traktowane z szacunkiem i dzieci powinny mieć możliwość inicjowania pomysłów i działań. Dorośli pracujący z dziećmi powinni uznać, szanować i opierać się na dobrych przykładach uczestnictwa dzieci, na przykład w zakresie ich wkładu w rodzinie, szkole, środowisku kulturowym i w pracy.

Muszą również zrozumieć kontekst społeczno-ekonomiczny, środowiskowy i kulturowy życia dzieci. Osoby i organizacje pracujące z dziećmi i na ich rzecz powinny również szanować poglądy dzieci w odniesieniu do udziału w wydarzeniach publicznych;

d) odpowiednie – problemy, na temat których dzieci mają prawo wyrażać swoje poglądy muszą być rzeczywiście istotne dla życia dzieci i muszą im umożliwić oparcie się na ich wiedzy, umiejętnościach i zdolnościach;

e) przyjazne dla dziecka – środowisko i metody pracy powinny być dostosowane do zdolności dziecka. Należy udostępnić odpowiedni czas i zasoby, aby zapewnić, że dzieci są odpowiednio przygotowane i mają poczucie pewności i możliwości przedstawienia swoich poglądów. Należy uwzględnić fakt, że dzieci wymagają różnych poziomów wsparcia i różnych form zaangażowania, zgodnie ze swoim wiekiem i rozwijającymi się zdolnościami;

f) włączające – uczestnictwo musi być włączające, musi unikać istniejących wzorców dyskryminacji oraz zachęcać do tworzenia szans dla dzieci zmarginalizowanych, zarówno dziewcząt i chłopców, którzy mają być zaangażowani (patrz: paragraf 88 powyżej). Dzieci nie są grupą jednolitą i uczestnictwo musi stwarzać równe szanse dla wszystkich, bez dyskryminacji na jakichkolwiek podstawach. Programy muszą również zapewniać, że uwzględniają potrzeby dzieci wszystkich społeczności;

g) wsparte przez szkolenia – dorośli wymagają przygotowania, umiejętności i wsparcia w celu ułatwienia skutecznego uczestnictwa dzieci, poprzez wspólną

pracę z dziećmi i skuteczne zaangażowanie dzieci zgodnie z ich rozwijającymi się zdolnościami. Dzieci mogą być same zaangażowane w charakterze trenerów i moderatorów, wymagają budowania potencjału w celu wzmocnienia ich umiejętności w zakresie, np., szkolenia w organizacji spotkań, ubiegania się o finansowanie, rozmów z mediami, wypowiedzi publicznych i rzecznictwa;

h) bezpieczne i wrażliwe na ryzyko – w niektórych sytuacjach wyrażanie poglądów może zawierać ryzyko. Dorośli odpowiadają za dzieci, z którymi pracują i muszą podjąć środki ostrożności w celu minimalizacji ryzyka przemocy, wyzysku dzieci lub innych konsekwencji ich uczestnictwa. Działania konieczne w celu zapewnienia odpowiedniej ochrony obejmują opracowanie jasnej strategii ochrony dziecka, która uznaje szczególne ryzyko, na jakie narażone są niektóre grupy dzieci oraz dodatkowe bariery w uzyskaniu pomocy. Dzieci muszą mieć świadomość swojego prawa do ochrony przed zagrożeniem i muszą wiedzieć, do kogo mogą się zwrócić w razie konieczności. Inwestowanie w pracę z rodzinami i społecznościami jest ważne w celu budowania zrozumienia wartości i konsekwencji uczestnictwa oraz minimalizacji ryzyka, na które dzieci mogą być narażone;

i) możliwe do rozliczenia – zobowiązanie do kontynuacji i oceny jest zasadnicze. Na przykład w każdym procesie badań lub procesie konsultacyjnym dzieci muszą być poinformowane, jak ich poglądy zostały zinterpretowane oraz, w razie konieczności, muszą otrzymać szansę zakwestionowania i wpływania na analizę wyników. Dzieci mają również prawo otrzymania jasnej opinii zwrotnej na temat wpływu ich uczestnictwa na wyniki procesu. Jeśli jest to konieczne, dzieciom należy stworzyć możliwość uczestniczenia w kontynuacji procesów lub aktywności. Należy podjąć monitoring i ocenę potrzeb uczestnictwa u dzieci, jeśli to możliwe, z udziałem samych dzieci.

(Jaros, Michalak, 2015, s. 636–638)

Międzynarodowa organizacja Save the Children w opracowanym podręczniku dla praktyków *Getting it Right* (2007) wskazuje, że wdrażanie zasady partycypacji dzieci w praktyce powinno oznaczać:

- świadomość i rozumienie dynamicznych zdolności dzieci do wyrażania swoich poglądów
- analizę środowiska, w którym działa program, by zidentyfikować ewentualne bariery utrudniające wyrażanie przez dzieci swoich poglądów oraz możliwość usłyszenia ich przez dorosłych;
- planowanie: tworzenie przestrzeni i możliwości, aby opinie dzieci wpływały na kształt tworzonych programów;

- wdrażanie: tworzenie przestrzeni i możliwości, aby zdanie dzieci zostało usłyszane w ich rodzinach, środowiskach lokalnych i poza nimi; budowanie wiary dzieci we własne możliwości, wzmacnianie wiedzy nt. ich praw i możliwości ochrony; stwarzanie dzieciom możliwości do nauki i trenowania najważniejszych życiowych umiejętności związanych z wyrażaniem siebie; wzmacnianie dzieci jako członków społeczeństwa obywatelskiego, jako sprawczych i odpowiedzialnych obywateli;
- monitoring i ewaluacja: używanie przejrzystych wskaźników do mierzenia zakresu partycypacji dzieci i tworzenia przestrzeni oraz mechanizmów do brania ich poglądów pod uwagę w procesach podejmowania decyzji;
- przekazywanie dzieciom informacji zwrotnej nt. procesów, w których uczestniczą.

Dla ułatwienia stosowania zasady partycypacji dzieci Save the Children (2005) przygotowało zestaw siedmiu praktycznych standardów, których stosowanie w organizacji zapewnia, że uczestnictwo dzieci przebiega w sposób bezpieczny, efektywny i etyczny:

1. Partycypacja dzieci realizowana jest w sposób etyczny: przejrzystość, uczciwość i odpowiedzialność.
2. Partycypacja jest dobrowolna i dopasowana do możliwości dziecka.
3. Zapewnione są przyjazne warunki do wyrażania swoich poglądów.
4. Zapewniona jest równa i sprawiedliwa możliwość wyrażania siebie dla wszystkich zaangażowanych dzieci.
5. Pracownicy są kompetentni i zapewniają dzieciom poufność.
6. Stosowana partycypacja promuje bezpieczeństwo i ochronę dzieci.
7. Zapewniony jest *follow-up* i ewaluacja.

W przypadku działań organizacji i planowaniu oraz realizacji projektów warto pamiętać, że aby realizować rzeczywisty wpływ dzieci, należy zagwarantować najmłodszym udział we wszystkich etapach cyklu projektowego: począwszy od analizy potrzeb i planowania przez wdrażanie po monitoring i ewaluację. Pominięcie lub pobłażliwe traktowanie opinii dzieci na jakimś etapie cyklu projektowego sprawia, że uczestnictwo dzieci staje się pozorne, a jego cel jest głównie przedmiotowy.

Zagrożenia i wyzwania

Można mnożyć przykłady zapewnienia dzieciom pozornej partycypacji. Jednym z najczęściej popełnianych przez instytucje i organizacje błędów jest ograniczenie się

do zapytania dzieci o zdanie w jakiejś sprawie, nie informując ich o celach konsultacji ani nie udzielając informacji zwrotnej. Zdarza się, że udział dzieci jest traktowany instrumentalnie – są angażowane tylko dlatego, że taki wymóg stawia grantodawca, bez rzeczywistego zainteresowania ich zdaniem i zgłaszanymi uwagami oraz bez woli wdrażania zmian sugerowanych przez najmłodszych. Zdarza się także, że partycypacja interpretowana jest jedynie jako fizyczny udział dziecka w przedsięwzięciu – co może sprowadzać się do organizowania obecności dziecka podczas wydarzenia. Efektem tego może być np. zaproszenie dziecka na konferencję dotyczącą spraw dzieci, ale nie w charakterze rzeczywistego uczestnika czy prelegenta, a np. tancerza czy muzyka – zwykle nie ma tu miejsca na merytorykę i wyrażanie swojej opinii.

Z zaangażowaniem dzieci w podejmowanie decyzji ciągle niestety związane jest przekonanie, że dorośli lepiej wiedzą, czego i w jaki sposób potrzebują dzieci. W kulturach socjocentrycznych, dzieci nie są postrzegane jako niezależne jednostki posiadające własne prawa, ale jako istoty istniejące przede wszystkim w relacji z innymi (za: Landsdown, 2005). To pokutujące w większości społeczeństw na całym świecie przekonanie i wynikająca z niego praktykę zauważa także Komitet Praw Dziecka ONZ na 27., Specjalnej Sesji Zgromadzenia Ogólnego dotyczącego praw dzieci w roku 2002 (Jaros, Michalak, 2015), zaznaczając, że realizacja prawa dziecka do wyrażania własnych poglądów we wszystkich sprawach dotyczących dziecka oraz do odpowiedniego uwzględniania tych poglądów jest nadal zablokowana przez wiele dobrze utrwalonych praktyk i postaw, a także barier politycznych oraz ekonomicznych. W cytowanym tekście Komitet wyraża także swoje zaniepokojenie tym, że „pewne grupy dzieci, w tym młodzi chłopcy i dziewczynki, a także dzieci należące do grup zmarginalizowanych i pokrzywdzonych, stają w obliczu szczególnych barier w zakresie realizacji tych praw” (Jaros, Michalak, 2015). Alarmuje także, że wiele istniejących praktyk budzi niepokój, co do jakości ich funkcjonowania. Traktowanie podmiotowe, z szacunkiem, powagą, ale i rzeczywistym zainteresowaniem, poglądów dzieci, otwiera bardzo szerokie i niedostępne dorosłym w inny sposób możliwości kształtowania środowiska rzeczywiście przyjaznego dla najmłodszych.

Partycypacja dzieci nie raz niesie za sobą trudności lub ryzyko, wynikające z charakteru podejmowanych spraw (np. problem wykorzystywania seksualnego) lub możliwości rozwojowych dzieci (np. bardzo małe dzieci). Obowiązkiem dorosłych jest zapewnienie, aby prawo dziecka do wypowiedania się było realizowane, gwarantując przy tym pełną ochronę dziecka (Jaros, Michalak, 2015). Optymalna realizacja tego prawa w organizacjach i instytucjach wymaga rozwoju wiedzy i umiejętności osób pracujących z dziećmi w zakresie wykorzystywania technik partycypacji najmłodszych. Poznanie odpowiednich działań pozwala dostosować je do okoliczności, przedmiotu

oraz możliwości konkretnego dziecka. Nawiązując do innej zasady – przeciwdziałania dyskryminacji – należy poruszyć także kwestię partycypacji dzieci z niepełnościami. Idące nieraz za problemami zdrowotnymi i rozwojowymi trudności komunikacyjne nie zwalniają z prawa do partycypacji. Wymagają jednak zapewnienia pomocy oraz doboru odpowiednich technik, aby efektywnie porozumieć się z dziećmi w zakresie sprawy. Podobnie w kwestii wrażliwych czy zmarginalizowanych grup dzieci – należy zapewnić im możliwość uczestniczenia we wszystkich sprawach ich dotyczących. Komitet zwraca także uwagę na konieczność stosowania zasady równości płci w partycypacji dzieci, zwracając wagę na minimalizowanie wpływu stereotypów płciowych i wartości patriarchalnych.

Zasada partycypacji dzieci wciąż w niewystraszającym stopniu jest realizowana w świecie instytucji i organizacji pozarządowych działających na rzecz dzieci. Problem dotyczy nie tylko Polski, gdzie programowanie oparte na prawach dziecka jest stosunkowo nowym podejściem, ale też organizacji międzynarodowych. Ciągłe także niewiele pracuje się w obszarze uczestnictwa z dziećmi poniżej ósmego roku życia (Lansdown, 2005). Wiele wysiłków związanych z wdrażaniem zasady partycypacji koncentruje się na tworzeniu nowych przestrzeni, w których dzieci mogą zostać usłyszane, zamiast systematycznej pracy nad kulturą szacunku dla opinii dzieci w instytucjach i organizacjach. Techniki partycypacji małych dzieci to także wyzwanie dla profesjonalistów – im mniejsze dziecko, tym bardziej wymagające będą sposoby komunikacji, nieraz bardzo odległe od werbalnych sposobów porozumiewania.

Nie powinniśmy zadawać sobie pytania, czy dzieci powinny uczestniczyć w sprawach, które ich dotyczą, ale jak sprawić, by zmaksymalizować ich uczestnictwo i zoptymalizować efekty tego udziału (Dillon i in., 2016). Problem leży nie tyle w możliwościach dzieci, co w braku wiedzy i umiejętności dorosłych, aby efektywnie współpracować z dziećmi i młodzieżą oraz aktywnie włączać ich w podejmowanie decyzji.

Zasada 3. Brak dyskryminacji

Życie wolne od dyskryminacji, razem z równością przed prawem oraz równą ochroną prawną, stanowią podstawową i główną zasadę ochrony praw człowieka (Komentarz ogólny nr 18 Komitetu Praw Człowieka ONZ z 10 listopada 1989 r.). Promowanie i realizacja prawa dziecka do ochrony przed dyskryminacją jest dodatkowo jedną z najważniejszych reguł wdrażania praw dziecka, gwarantowaną przez art. 2 Konwencji o prawach dziecka.

W Komentarzu ogólnym nr 18 Komitetu Praw Człowieka ONZ zaproponowano, aby termin *dyskryminacja* był rozumiany jako

każde rozróżnienie, wykluczenie, ograniczenie lub wybór jakkolwiek opierający się na podstawie koloru skóry, płci, języka, wyznawanej religii, poglądów politycznych lub dotyczących innej dziedziny, pochodzeniu narodowym lub społecznym, posiadanej własności, statusu społecznego i którego celem lub wynikiem jest uniemożliwienie lub osłabienie korzystania ze wszystkim praw i wolności na równej podstawie.

Dyskryminacja może mieć charakter bezpośredni – np. kiedy jakieś działanie, aktywność, przepis albo polityka celowo wykluczają określoną grupę dzieci – lub też pośredni – np. kiedy jakieś działanie, przepis albo polityka pociągają za sobą wykluczenie lub krzywdę określonej grupy dzieci, nawet jeśli nie było to ich zamiarem (Fundacja OAK, 2012).

Korzystanie z praw i wolności na równej podstawie nie musi jednak oznaczać równego traktowania w każdym przypadku. Są sytuacje, w których dopuszczalne jest wspieranie uzasadnionych różnic w traktowaniu dzieci. Nieraz preferencyjny sposób postępowania wobec dzieci służy temu, aby zmniejszyć lub wyeliminować dyskryminację (Fundacja OAK, 2012). Bywa, że niezbędne są działania afirmatywne lub tzw. pozytywna dyskryminacja. Może to dotyczyć np. dzieci z niepełnosprawnościami, które mogą potrzebować dodatkowego sprzętu, lub dzieci uchodźczych wymagających specjalnej edukacji w swoim języku ojczystym właśnie po to, by mogły uczyć się razem z innymi dziećmi.

Zwykle dyskryminacja dotyczy relacji tych, którzy mają określoną władzę, z tymi, którzy są postrzegani jako inni (w niekorzystnym znaczeniu) lub relatywnie słabsi. Różnice, takie jak płeć, pochodzenie etniczne czy niepełnosprawność, są znaczące, bo społeczeństwo je właśnie takimi czyni. Dlatego dyskryminacja nie jest jednoznacznie skutkiem przynależności do którejś z zagrożonych grup, a raczej wagą, jakie społeczeństwo temu nadaje. W niemal wszystkich kulturach dzieci są słabsze niż dorośli i to zwiększa ich ryzyko narażenia na dyskryminację.

Wdrażanie zasady braku dyskryminacji

Przeciwdziałanie dyskryminacji powinno odbywać się na wielu poziomach. Bardzo istotne jest, aby działania podejmowane przez instytucje i organizacje nie ograniczały się do podejścia opartego na braku ewidentnie wykluczających zachowań lub

postaw wobec określonej grupy dzieci. Rzeczywista ochrona najmłodszych wymaga proaktywnej analizy sytuacji, przeglądu działań, sposobów ich realizacji i ich uczestników. Obok bieżącego reagowania na nierówności niezbędne jest eliminowanie ich podstawowych przyczyn. Walka z problemem dyskryminacji to długoterminowe wyzwanie, które wymaga zaangażowania złożonych środków, by przerwać błędne koło wykluczenia i prześladowania (Save the Children, 2008).

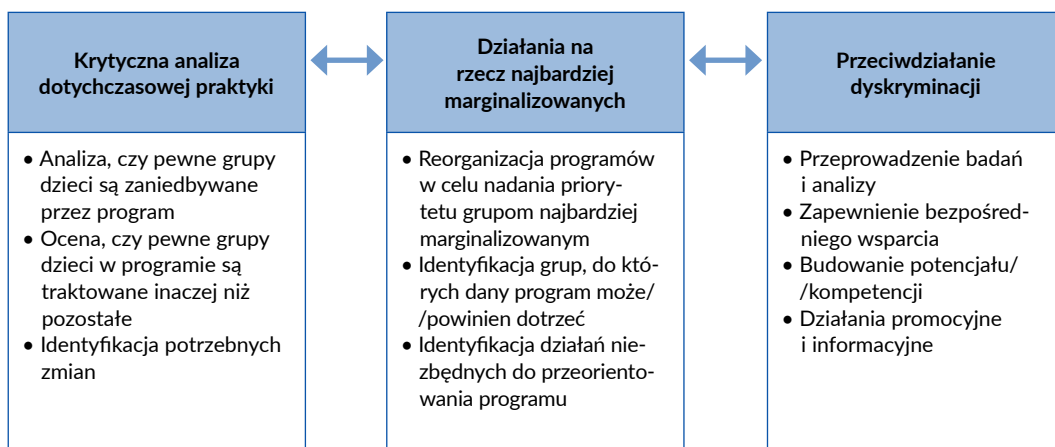
Zasada braku dyskryminacji, tak jak pozostałe działania związane z podejściem programowania praw dziecka, powinna być wdrażana na wszystkich etapach cyklu projektowego, a także w obszarach strategicznych organizacji i instytucji.

Fundacja OAK (2012) zaleca, aby włączanie zasady braku dyskryminacji obejmowało trzy obszary:

- krytyczna analiza dotychczasowej praktyki i bieżących działań – obejmuje monitoring i ewaluację realizowanych działań, projektów i programów pod kątem antydyskryminacyjnym. Na wszystkich poziomach cyklu projektowego należy zwracać uwagę na to, aby nie dyskryminować żadnego dziecka ani grupy dzieci. Wdrażanie zasady braku dyskryminacji wymaga od osób zaangażowanych świadomości, w jaki sposób dyskryminacja działa w środowisku organizacji. Istotne jest, aby dostrzec i zrozumieć, które grupy w społeczeństwie mają przewagę, jak różne grupy społeczne są oceniane i jaki ma to wpływ na ich role i działanie. Podejmowane działania powinny gwarantować, że:
  - konkretne dzieci lub grupy dzieci nigdy nie są wykluczone (bezpośrednio lub pośrednio) z działań ze względu na to, kim są – np. wykluczenie dzieci z określonymi upośledzeniami z programu mającego wzmacniać ochronę dzieci z niepełnosprawnością.
  - wszystkie dzieci, do których adresowany jest dany program, są traktowane w sposób wolny od dyskryminacji (bezpośredniej lub pośredniej, z jakiegokolwiek powodu) – np. w projekcie mającym przeciwdziałać przemocy seksualnej wobec dzieci niedopuszczalne byłoby założenie, że gwałt jest mniej poważny, kiedy jego ofiarą padają dziewczęta niż chłopcy, albo jeśli jest wymierzony w dzieci z niepełnosprawnością.
- działania na rzecz najbardziej zmarginalizowanych – odnosi się do strategicznego planowania obejmowania działaniami najbardziej zmarginalizowanych grup dzieci (np. dzieci uchodźcze czy z niepełnosprawnościami). Warto tu dostrzec, że to właśnie dzieci w największym stopniu zmarginalizowane, doświadczają najpoważniejszych naruszeń swoich praw i to one najbardziej potrzebują wsparcia. Autorzy programów powinni projektować je w taki sposób, który umożliwi dotarcie w szczególności do dzieci wykluczonych z głównego nurtu;

- przeciwdziałanie dyskryminacji – aktywne działania mające na celu przeciwdziałanie dyskryminacji i stygmatyzacji, np. zwalczając mowę nienawiści w sieci (kampania „Przytul hejtera” Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę), szkoląc w obszarze profilaktyki przemocy rówieśniczej (związanej z zachowaniami o charakterze dyskryminacji i przemocy motywowanej uprzedzeniami) lub działając na rzecz równości i inkluzji społecznej. Programy mogą być zaprojektowane w taki sposób, aby zwalczać dyskryminację doświadczaną przez określone grupy dzieci lub minimalizować jej wystąpienie. Takie działania mogą obejmować badania i analizę, bezpośrednie wsparcie, budowanie kompetencji oraz działania promocyjne i informacyjne.

Rysunek 2. Obszary realizacji zasady Braku Dyskryminacji

Źródło: Fundacja OAK (2012).

Organizacja Save the Children (2014) przygotowała dla swoich oddziałów zestaw wytycznych, umożliwiających realizację zasady braku dyskryminacji. Wśród proponowanych działań, znajdują się:

- edukacja personelu i partnerów nt. problemu dyskryminacji i przeciwdziałania mu;
- przeprowadzanie regionalnych analiz sytuacji i budowanie na ich podstawie rekomendacji dla programów (mapowanie dzieci wykluczonych, analiza poziomów dyskryminacji i dyskryminacji wielokrotnej);
- przygotowanie standardów upowszechniania wiedzy nt. braku dyskryminacji.

Autorzy wytycznych kładą także nacisk na określenie wskaźników sprawdzających, czy realizowane działania spełniają zasadę braku dyskryminacji. Proponują, by

opracować na potrzeby programów konkretne *checklisty*, zestawy pytań sprawdzających czy po prostu jasne wytyczne planowania.

Podstawowe działania w organizacji

Szwedzki oddział Save the Children rekomenduje, by zasadę braku dyskryminacji w organizacji i instytucji zacząć od analizy jej samej: jak zróżnicowany jest personel? czy osoby zatrudnione pochodzą z różnych środowisk i zajmują stanowiska na różnych poziomach organizacji/instytucji? jakie są postawy wobec płci i różnorodności wśród pracowników? jakie pracownicy mają ze sobą relacje? czy placówki pomocowe i biura są dostępne dla osób z niepełnosprawnościami, także dzieci?

Zadaniem organizacji i instytucji wdrażających zasadę braku dyskryminacji jest, aby miejsce pracy, które tworzy, promowało różnorodność i eliminowało nierówności. Każdy pracownik powinien być szanowany, traktowany z godnością i chroniony. Dodatkowo, powinno być jasne, w jaki sposób zgłaszać w organizacji/instytucji sprawy związane z dyskryminacją.

Włączanie zasady braku dyskryminacji na wszystkich poziomach działania organizacji nie tylko gwarantuje większą efektywność realizacji tej zasady, ale także stwarza podmiotowi warunki do uczenia się, oceniania działań i zwiększania ich skuteczności.

Wyzwania

W Polsce na dyskryminację ze względu na pochodzenie etniczne narażone są m.in. dzieci romskie (Markowska-Manista, Dąbrowa, 2014). Zdarza się, że organizowane są dla nich oddzielne klasy szkolne lub są bezzasadnie odsyłane do szkół specjalnych. Naruszane są także prawa dzieci cudzoziemskich, które wraz z rodzicami przebywają w zamkniętych ośrodkach dla cudzoziemców (Markowska-Manista, Dąbrowa, 2014). Przebywanie w izolacji sprawia, że nie mają możliwości uczęszczania do szkoły, również korzystanie z zajęć organizowanych na terenie ośrodka jest ograniczone. Przebywanie w takim miejscu jest deprecjonujące, pozbawia kontaktu z rówieśnikami i zmusza do życia dostosowanego do dorosłych.

Kontakty Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę z profesjonalistami z terenu całej Polski przynoszą najróżniejsze przykłady dyskryminacji najmłodszych. Eliminacja szkodliwych praktyk i systemowe podejście do realizacji praw dziecka mogłyby mieć znaczący wpływ na jakość życia konkretnych dzieci i ich grup. Niektóre z przykładów – np. serwowanie posiłków w szkolnej stołówce w naczyniach jednorazowych

dla uczniów, których obiady są dofinansowane ze środków opieki społecznej, i w naczyniach porcelanowych dla uczniów, którym za obiady płacą rodzice – pokazują zupełny brak świadomości i wrażliwości dorosłych na nierówności, nawet wtedy, kiedy praktyka niedyskryminacyjna byłaby niezwykle łatwa do wdrożenia.

W walce z problemem dyskryminacji niezbędna jest przede wszystkim bardzo szeroka i systemowa edukacja społeczeństwa. Prawdopodobnie żaden prawny instrument nie jest w stanie zagwarantować pełnej realizacji zasad związanych z prawami dziecka, jeżeli nie będzie to związane ze zmianą mentalności (Alcaide, Balleste, 2014).

Zasada 4. Najlepiej pojęty interes dziecka

Fundacja OAK (2012) rekomenduje, by wdrażając zasadę związaną z art. 3 Konwencji, organizacje kierowały się przekonaniem, że w wypadku wszystkich decyzji wpływających na dzieci najważniejszą przesłanką powinien być najlepiej pojęty interes dziecka. Zasadę tę stosuje się na dwóch poziomach:

1. indywidualnym – decyzje i działania wpływające na konkretne dziecko powinny być dostosowane do jego specyficznej sytuacji;
2. grupowym – wszystkie działania i decyzje: ustawodawcze, administracyjne czy programowe, które wpływają na wszystkie dzieci albo na określoną ich grupę, powinny uwzględniać ich interesy zbiorowe.

W wielu społeczeństwach dzieci nie mają żadnych wpływów, wskutek czego ich interesy są lekceważone. Można to zmienić i zapewnić najmłodszym obecność w polityce systemowej, poprzez traktowanie działań na rzecz najlepiej pojętych interesów dzieci jako priorytetu.

Zagrożenia i wyzwania

Określanie najlepiej pojętego interesu dziecka wielokrotnie towarzyszy konieczność rozstrzygnięcia różnych stanowisk i perspektyw. Konflikty najczęściej dotyczą różnych praw, interesów jednego dziecka i interesów innych dzieci, interesów dzieci i interesów rodziców, czy interesów dziecka i interesów całego społeczeństwa. W takich wypadkach nie ma prostych rozwiązań. Jednakże podstawę podejmowania wszystkich decyzji i działań odnoszących się do życia jednostkowego dziecka lub grupy dzieci, powinna stanowić realizacja prawa dzieci do ochrony, partycypacji i zabezpieczenia podstawowych potrzeb.

Wdrażanie zasady najlepiej pojętego interesu dziecka nie zawsze jest jednoznacznie korzyścią dla dziecka. Historia relacji dorosłych i dzieci pokazuje, że wielokrotnie dorośli – działając w najlepiej pojętym interesie dziecka – w jakiś sposób je krzywdzili. Takie postępowania jak uniemożliwianie przez rodzica dziecku kontaktu z drugim rodzicem, umieszczanie dzieci w dużych instytucjach opiekuńczych, stosowanie fizycznych i poniżających kar czy choćby zmuszanie dziewczynek do obrzezania były szeroko bronione jako akceptowalne i korzystne traktowanie dzieci przez dorosłych odpowiedzialnych za ich ochronę (Lansdown, 2005).

Bez wyraźnego zaznaczenia, że ocena najlepiej pojętego interesu dziecka powinna być oparta na kryterium realizacji jego praw i uwzględniać jego poglądy, zasada ta może być potężnym narzędziem wykorzystywanym przez dorosłych do obrony każdej ich decyzji w kwestii dzieci. Punktem odniesienia każdej oceny najlepiej pojętego interesu dziecka powinno być zatem rozstrzygnięcie, czy dane działanie służy ochronie jego praw. Oczywiście podstawowa trudność jest w tym, że nie ma jednoznacznej zgody co do tego, jak zdefiniować najlepiej pojęty interes dziecka.

Zasada 5. Wzmacnianie potencjału

Zasada wzmacniania potencjału opiera się na przekonaniu, że dzieci, ich rodziny i społeczności, w których żyją, zasadniczo posiadają kompetencje i zasoby, by poradzić sobie z problemami, z którymi się borykają (OAK, 2012). Wiąże się zatem z uznaniem, że to nie zewnętrzni eksperci są niezbędni, by pomóc w danej sytuacji, ale że osoby i społeczność posiadają możliwości i potencjał, które należy zmobilizować, by poradziły sobie same w danej sytuacji. Takie podejście buduje kompetencje, wzmacnia zarówno jednostki, jak i społeczności, uniezależniając je stopniowo od pomocy z zewnątrz. Nie skupia się też na samym problemie, deficycie czy czynnikach, które zwiększają ryzyko wystąpienia konkretnego problemu, ale na tym, co stanowi mocną stronę danej jednostki, grupy czy społeczności, na czynnikach, które zwiększają szansę, że dana osoba czy społeczność będzie się harmonijnie rozwijać. Oznacza to w związku z tym, że należy rozwijać zasoby i umiejętności oraz przemieścić akcenty z przeciwdziałania temu, co jest niepożądane czy szkodliwe, na rzecz rozwijania i promowania tego, co chroni, jest pozytywne i chciane. Takie podejście przenosi środek ciężkości z profilaktyki selektywnej (gdy ryzyko wystąpienia problemu jest duże) i wskazującej (gdy problem już się pojawił) na profilaktykę uniwersalną, która wzmacnia jednostki i społeczności, buduje ich kompetencje i zasoby oraz zwiększa szanse, że do określonych nieprawidłowości nigdy nie dojdzie. Dzięki

takiemu podejściu można odejść od stygmatyzujących interwencji, gdzie wiadomo, że osoby, które z nich korzystają, naznaczone są już jakimś problemem, na rzecz działań, które edukują i z których mogą korzystać wszyscy z danej grupy czy społeczności. Zasada ta wiąże się też ze wzmacnianiem aktywności członków danej społeczności, budowaniem sieci współpracy i wdrażaniem inicjatyw oddolnych. Nie oznacza to, oczywiście, rezygnacji z bardziej sformalizowanych interwencji i usług ustalanych odgórnie (np. zagwarantowanych w prawie i realizowanych przez rząd). Są one nieodzowne, jednak powinny być zrównoważone przez odpowiednie aktywowanie lokalnych zasobów.

Podejście oparte na wzmacnianiu potencjału (zwane też podejściem opartym na zasobach – *asset-based model*) od lat wdrażane jest w dziedzinie ochrony zdrowia (Morgan, Davis, Ziglio, 2010), w tym promocji zdrowia psychicznego (Kisthardt, 1997). Model oparty na rozwijaniu potencjału nawiązuje też do pojęcia *salutogenezy* zaproponowanego przez Aarona Antonovsky'iego (1987, za Morgan i in. 2010). Koncentruje się ono na tym, co powoduje, że niektórzy ludzie zachowują dobre zdrowie, czyli skupia się na czynnikach, które prowadzą do sukcesu (zdrowotnego), a nie na tych, które mogą generować problem. Podejście oparte na rozwijaniu potencjału stosowane jest też w dziedzinie rozwoju społeczności lokalnych (Kretzmann, McKnight, 1993) i przeciwstawiane jest podejściu skoncentrowanemu na problemie, braku, czy potrzebach (Eloff, Ebersohn, 2001). W tabeli 2 podsumowano podstawowe różnice między obydwoma podejściami.

Tabela 2. Porównanie podejścia skupionego na problemie i na zasobach

Podejście skupione na problemie	Podejście skupione na zasobach
Skupienie się na problemie, deficycie, porażce, czynnikach ryzyka	Skupienie się na mocnych stronach, pozytywach, czynnikach ochronnych
Interwencje podejmowane, gdy problem już wystąpi	Postawienie na profilaktykę, budowanie odporności
Profilaktyka selektywna i wskazująca	Profilaktyka uniwersalna
Stygmatyzacja, etykietowanie	Brak stygmatyzacji
Niskie oczekiwania – wyeliminowanie problemu	Pełne rozwinięcie potencjału
Zakłada, że osoba jest bezradna, potrzebuje pomocy z zewnątrz	Zakłada, że osoba posiada umiejętności i zasoby, które należy zmobilizować
Profesjonalista mówi, co należy zrobić	Osoba uczy się, jak rozwiązywać własne problemy

Fragmentaryczne interwencje, skupione na jednostce	Holistyczne podejście, włączanie społeczności, uwzględnienie kontekstu
Szklanka do połowy pusta	Szklanka do połowy pełna

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów OAK Foundation.

Wdrażanie

W modelu opartym na rozwijaniu zasobów wypracowano kilka koncepcji i narzędzi, które pomagają w jego wdrożeniu. Jak i przy innych opisywanych w niniejszym artykule zasadach, ważne jest, by organizacja, która chce takie podejście przyjąć, stosowała je na wszystkich polach działania, począwszy od własnej kultury pracy.

Jednym z narzędzi, które może być pomocne w tym procesie, jest tzw. analiza doceniająca (*appreciative inquiry*). Jest to proces odnajdywania i doceniania mocnych stron (Foot, Hopkins, 2012). Metoda ta wywodzi się z teorii zarządzania organizacją (Cooperrider, Srivastva, 1987) i ma na celu wydobywanie dobrych praktyk oraz wdrażanie ich w nowych kontekstach.

Tradycyjnym podejściem do zmiany jest poszukiwanie problemu, postawienie diagnozy i znalezienie rozwiązania. Główny nacisk kładzie się na to, co jest złe lub nie działa; skoro szukamy problemów, znajdujemy je. Zwracając uwagę na problemy, podkreślamy je i wzmacniamy. Analiza doceniająca sugeruje, że szukamy tego, co działa w organizacji. Wymiernym rezultatem procesu analizy jest szereg stwierdzeń, które opisują, gdzie organizacja chce być, w oparciu o jej najlepsze momenty z przeszłości. Ponieważ stwierdzenia są oparte na prawdziwym doświadczeniu i historii, ludzie wiedzą, jak powtórzyć swoje sukcesy.

(Hammond, 1998, s. 6)

Sednem tej metody jest umiejętne zadawanie pytań dotyczących obszarów sukcesów danej organizacji, odkrywanie czynników, które do tego sukcesu się przyczyniły, i refleksja, jak można podobne podejście zastosować w innych sytuacjach. Metodę tę można z powodzeniem stosować zarówno do rozwoju samej organizacji, jak i w pracy z konkretnymi odbiorcami jej usług (dziećmi, rodzicami, profesjonalistami).

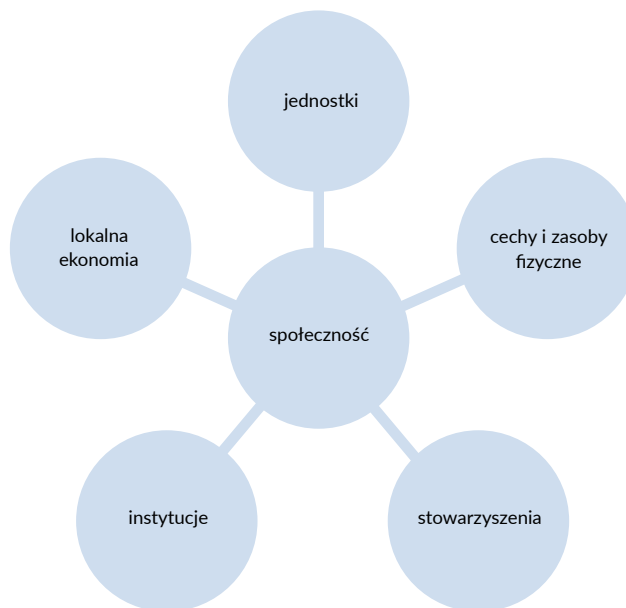
Kolejnym narzędziem wykorzystywanym we wdrażaniu podejścia opartego na rozwijaniu potencjału jest mapowanie zasobów (*asset mapping*; Kretzman, McKnight, 1993). Mówiąc o zasobach, należy rozważać je na kilku poziomach (Morgan i in., 2010):

- indywidualnym – kompetencje społeczne, odporność na zranienie (*resilience*), zaangażowanie w naukę, pozytywne wartości, poczucie własnej wartości, poczucie sensu;
- społecznościowym – wspierające sieci rodzinne i przyjacielskie, solidarność międzygeneracyjna, spójność społeczna, samoorganizacja i grupy samopomocowe, tolerancja, harmonia;
- organizacyjnym i instytucjonalnym – zasoby fizyczne (np. bezpieczna okolica, bezpieczne i dobre warunki mieszkaniowe), infrastruktura wspierająca (żłobki, przedszkola, poradnie zdrowia, kluby osiedlowe itp.), bezpieczeństwo zatrudnienia, obecność instytucji i organizacji pozarządowych.

Mówiąc zatem o mapowaniu zasobów, należy uwzględnić wszystkie powyższe poziomy, czyli przeprowadzić swoistą „inwentaryzację” talentów, umiejętności i mocnych stron jednostek, działalności stowarzyszeń i grup pomocowych, lokalnych instytucji (szkół, szpitali itp.), cech fizycznych danego obszaru, jak również podmiotów biznesowych i interakcji między wszystkimi tymi podmiotami i elementami.

Rysunek 3. Schemat mapowania zasobów

Źródło: opracowano na podstawie Kretzman, McKnight (1993).

W dziedzinie ochrony dzieci koncepcja ta nawiązuje do modelu ekologicznego (Belsky, 1980), który uznaje, że na sytuację dziecka wpływa wiele czynników: indywidualne cechy danego dziecka (umiejętności społeczne, łatwość adaptacji), uwarunkowania rodzinne (np. silne więzy, sieć wsparcia), rówieśnicy (możliwość interakcji, jakość relacji), społeczność, w której się wychowuje (np. istnienie nieformalnych grup samopomocowych), otoczenie instytucjonalne (pozarządowe, samorządowe, rządowe), społeczeństwo i jego uwarunkowania kulturowe (np. pozycja dziecka w społeczeństwie, poziom przyzwolenia na przemoc itp.). Przeprowadzenie wnikliwej analizy całego powyższego kontekstu może być pomocne w zidentyfikowaniu tych czynników, które pomagają chronić i promować prawa dziecka, oraz wyborze strategii, które będą te czynniki wzmacniać. Należy przy tym zaznaczyć, że niezwykle ważne jest poznanie perspektywy samych dzieci, ich postrzegania własnej sytuacji, oraz tworzenie możliwości i przestrzeni, dzięki którym dzieci będą stopniowo odkrywały własne mocne strony oraz rozwijały umiejętności radzenia sobie w trudnych sytuacjach (OAK Foundation, 2012).

Kolejną metodą jest ocena uczestnicząca (*participatory appraisal*), która polega na tym, że przedstawiciele danej społeczności są przeszkoleni w zdobywaniu, analizie i przedstawianiu informacji w jak najprzystępniejszy sposób na temat potrzeb danej społeczności, jej priorytetów, dążeń oraz zasobów. Informacje zbierane są od jak największej liczby reprezentantów danej społeczności, uwzględniając różne ich poglądy, zakres ekspertyzy i doświadczenia. W tej metodzie wykorzystuje się różne pomoce wizualne, a zebrane informacje zestawia się z danymi z innych źródeł, np. danymi statystycznymi, by uzyskać jak najpełniejszy obraz badanej kwestii. Ta metoda jest szczególnie przydatna w przygotowywaniu analizy sytuacji, będącej punktem wyjścia do zaplanowania konkretnego projektu, ale może być też stosowana na innych etapach cyklu projektowego (Foot, Hopkins, 2012).

Przydatną metodą wspierającą wdrażanie zasady opartej na rozwoju potencjału może być również metoda otwartej przestrzeni (*Open Space Technology – OST*). To sposób organizowania spotkań, który pozwala grupie zaangażowanych osób pracować nad istotnym dla nich tematem. To uczestnicy ustalają program spotkania, a samo spotkanie przynosi najlepsze rezultaty, jeśli biorą w nim udział przedstawiciele różnych zainteresowanych grup (dzieci, rodzice, decydenci, dziennikarze itp.). Autor tej metody – Harrison Owen (2008) – sformułował kilka podstawowych zasad jej działania:

- dobrowolność uczestnictwa;
- adekwatność tematu do potrzeb i rzeczywistych zainteresowań uczestników;
- podążanie za grupą, otwarty sposób komunikacji;

- brak sztywnego planu czy z góry określonego rozwiązania;
- odpowiedni czas (zarówno wystarczająca ilość czasu na samą dyskusję, jak i moment, w którym dyskusję nad danym zagadnieniem podejmujemy).

Podczas OST nie ma z góry ustalonego programu ani prezentacji. Facylitator zadaje otwarte pytanie dotyczące tematu bliskiego uczestnikom. W ramach tego tematu uczestnicy mogą proponować sesje skupiające się na jakimś jego aspekcie, który chcą przedyskutować. Biorą za sesje odpowiedzialność, rekrutują uczestników i moderują dyskusję na zaproponowany temat. Uczestnicy zapisują się tylko na te dyskusje, w których faktycznie chcą uczestniczyć. Jeśli mają poczucie, że z sesji, którą wybrali, nie wyciągają żadnej nauki, ani nie są w stanie wnieść żadnego wkładu w rozwój dyskusji, powinni wyjść i udać się na inną sesję. Wnioski płynące z OST dotyczą odpowiedzi na postawione na początku pytanie otwarte i proponowanych rozwiązań. Ideą jest, że rozwiązania nie stanowią „listy życzeń”, które ktoś inny ma spełnić, ale że uczestnicy zaangażują się w ich wdrożenie.

Metoda ta jest szczególnie przydatna, gdy borykamy się z jakąś kwestią i utknęliśmy w martwym punkcie. Korzystając z potencjału zgromadzonych osób, reprezentujących różne punkty widzenia i doświadczenia, można uruchomić kreatywność i znaleźć nieszablonowe rozwiązania (Foot, Hopkins, 2012).

Zagrożenia i wyzwania

Podejście oparte na rozwijaniu potencjału jest strategią długofalową, włączającą rodzinę i dziecko jako głównych ekspertów od swojej sytuacji. Może to oznaczać, że będą oni mieli inną wizję czy pomysł na poprawę swojej sytuacji. Mogą też wybrać inne strategie czy priorytety niż zewnątrzni eksperci (pracownik socjalny, terapeuta, interwent). Przyjęcie takiego podejścia implikuje zatem podzielenie się „władzą” (Foot, Hopkins, 2009), odejście od podejmowania decyzji za klienta, wydawania zaleceń i kontroli, na rzecz słuchania klienta, jego propozycji rozwiązań i wypracowywania decyzji z klientem na podstawie mocnych stron, zasobów i czynników ochronnych. Ponadto nie jest to proces ani krótki ani bezkosztowy. Budowanie kompetencji dzieci, ich rodzin, społeczności wymaga inwestycji. Trudność z wdrożeniem takiego podejścia wiąże się też ze zmianą w monitorowaniu i ewaluacji postępów oraz koniecznością opracowania wskaźników opartych na mocnych stronach i zasobach. Przyjęcie podejścia opartego na zasobach nie oznacza też rezygnacji z tradycyjnego modelu opartego na dostarczaniu usług grupom szczególnie narażonym czy podejmowaniu interwencji, tam gdzie problem już wystąpił. Obydwa podejścia

powinny współistnieć, natomiast uwagę warto zwrócić na ich większe zrównoważenie. Kolejną barierą jest wypracowywanie dobrych praktyk, możliwych do powielenia w innym kontekście. Rozwiązania wypracowane w jednej społeczności mogą bowiem nie funkcjonować w innej, z uwagi na swój oddolny charakter, mocno oparty na istniejących w konkretnej społeczności zasobach czy wypracowanych przez konkretną grupę pomysłach.

Zasada 6. Po pierwsze nie szkodzić

Zasada 6: „Po pierwsze nie szkodzić” nie ma wprost umocowania w żadnym artykule Konwencji o prawach dziecka, wynika bardziej z odczytania ducha Konwencji, zwłaszcza jej zapisów o najlepiej pojętym interesie dziecka i prawie dziecka do optymalnego rozwoju.

Przypisywana Hipokratesowi maksyma *primum non nocere* leży u podstaw etyki w medycynie. W sektorze pozarządowym sama zasada wywodzi się ze środowiska pomocy humanitarnej. Dyskusja na temat wpływu pomocy humanitarnej w sytuacji konfliktu rozpoczęła się w latach 90. Jedną z inicjatyw w tym zakresie był program „CDA Collaborative Learning Project”, który zrzeszał amerykańskie organizacje i instytucje pomocowe, ekspertów i grantodawców (CDA, 2016). Zwieńczeniem jego pierwszej części była publikacja książki Mary B. Anderson „Do No Harm: How Aid Can Support Peace – Or War” (Po pierwsze nie szkodzić – jak pomoc humanitarna może wspierać pokój – lub wojnę”) (Anderson, 1999).

W skrócie rozumienie zasady „Po pierwsze nie szkodzić” sprowadza się do uznania, że każde działanie wpływa na kontekst, w którym jest realizowane, i że oprócz zamierzonych rezultatów może też przynieść niepożądane skutki. Należy zatem rozważyć potencjalne ryzyko zanim podejmie się interwencję. Wymaga również zrozumienia, że w niektórych przypadkach – przy dużym zagrożeniu lub bardzo wątpliwych korzyściach – rozważenie niepodejmowania działań lub szukanie diametralnie innych rozwiązań niż pierwotnie planowane może być zasadne. W dziedzinie pomocy dzieciom rozumienie tej zasady jest rozszerzone. Postuluje się bowiem, by podejmować działania nie tylko w optyce „nieczynienia szkody”, ale takie, które maksymalizują korzystny wpływ na sytuację i dobrostan dziecka.

Działania na rzecz ochrony dzieci przed krzywdzeniem podejmowane są w dobrej wierze, mogą jednak w niektórych przypadkach nie przynieść oczekiwanych rezultatów lub wręcz narazić dobrostan dziecka czy niekorzystnie wpłynąć na jego sytuację. Jako przykłady można podać m.in. umieszczanie małych dzieci odebranych

rodzicom ze względu na brak właściwej opieki w zinstytucjonalizowanych domach dziecka, w dużych grupach dzieci ze zmieniającą się kadrą opiekunów, ustanowienie prawa nakazującego umieszczanie dzieci odbieranych rodzicom w rodzinnych formach pieczy zastępczej bez zapewnienia wystarczającej liczby takich miejsc, oddawanie dzieci odebranych przemocowym rodzicom nie do końca sprawdzonym i kompetentnym rodzinom zastępczym, edukacja dzieci na temat ich praw, w społecznościach, które tych praw nie uznają, zachęcanie dzieci do udziału w badaniach dotyczących jakości ich życia bez dawania im informacji zwrotnej, co z tych badań wynika i jak będą wykorzystane, zachęcanie do bojkotu producentów, którzy w swoich fabrykach wykorzystują pracę dzieci (podczas gdy dla dzieci może być to jedyne źródło dochodu) itp. Stąd ważne jest uwzględnienie zasady „Po pierwsze nie szkodzić” we wszystkich działaniach dotyczących dzieci, by jak najlepiej przewidzieć wszelkie skutki wdrażanej inicjatywy – i te korzystne, i te niepożądane – oraz zminimalizować te ostatnie. Istotne jest też przewidzenie i monitorowanie zarówno skutków natychmiastowych, jak i długofalowych. Jako przykład można podać wyniki raportu „*No fear. Growing in risk averse society*”, którego autorzy opisują kampanię prowadzoną w Wielkiej Brytanii na rzecz poprawy bezpieczeństwa placów zabaw dla dzieci. Po latach okazało się, że znaczne inwestycje poczynione na tym polu przez gminy nie przyniosły istotnej zmiany w liczbie wypadków, a odwróciły uwagę i środki od innych problemów, np. poprawy bezpieczeństwa ruchu drogowego. Mogły też przyczynić się do mniejszej umiejętności szacowania ryzyka przez dzieci, które przyzwyczyły się, że wszystkie przestrzenie są skutecznie zabezpieczone (Gil, 2007).

Wdrażanie

Powstaje zatem pytanie, co można zrobić, by zwiększyć szanse, że przygotowywane przez nas projekty czy działania stworzą warunki umożliwiające dzieciom pełne rozwinięcie ich potencjału i nie wyrządzą przy tym niezamierzonej szkody? Organizacje, które zajmują się promowaniem praw dziecka, zalecają wdrożenie czterech strategii, łączących wszystkie opisane wcześniej zasady (tab. 3).

Tabela 3. Zestawienie strategii

Strategia	Działanie
Przewidywanie i planowanie	<ul style="list-style-type: none"> • przeprowadzanie rzetelnej oceny ryzyka na etapie planowania nowej interwencji, na zasadzie „advokata diabła”, wymyślania nawet bardzo mało prawdopodobnych negatywnych scenariuszy i opracowywanie zawczasu działań zaradczych • przeprowadzanie szerokich konsultacji na etapie planowania projektu, w tym z ekspertami zewnętrznymi z różnych instytucji oraz przedstawicielami grup beneficjentów, by poszerzyć swoje rozumienie problemu i spojrzeć na planowane działania z różnych perspektyw • rozważenie potencjalnych korzyści i zagrożeń, by upewnić się, że „zysk” jest większy niż „koszt”
Stosowanie pozostałych zasad: braku dyskryminacji, najlepiej pojętego interesu dziecka, partycypacji i budowania na potencjale	<ul style="list-style-type: none"> • analizowanie nowego projektu poprzez pytania: KTO, JAK, KIEDY, GDZIE? DLACZEGO? Na przykład: Na kogo będzie miał wpływ nasz projekt? Jaki to będzie wpływ? Jak planowany wpływ odnosi się do potrzeb grupy docelowej? Jak dołączymy do zakładanej grupy docelowej? Kogo projekt może pominąć i czy możemy temu zaradzić? Jak chcemy oddziaływać na grupę docelową? Dlaczego taką grupę i takie działania przewidujemy? Jakie zasoby posiada nasza grupa i jak możemy je wzmocnić? Kto może być naszym sprzymierzeńcem w podejmowanych działaniach i jak go zachęcić do współpracy? Komu nasze działania mogą się nie spodobać i jak go przekonać? Kto podejmuje podobne lub komplementarne działania na danym obszarze? Jak możemy zapewnić z nim efekt synergii? Gdzie będziemy realizować projekt i dlaczego przyjęliśmy taką lokalizację? Kiedy najlepiej realizować poszczególne działania i dlaczego? Jak beneficjenci będą mogli zgłaszać ewentualne zastrzeżenia do projektu? • włączanie dzieci w planowanie zadań, poznając lepiej ich potrzeby i oczekiwania, by zwiększyć skuteczność planowanych działań, oraz informowanie ich o wynikach tych działań • dbanie o dyskrecję w działaniach, wizerunek i dane beneficjentów
Monitorowanie wyników	<ul style="list-style-type: none"> • zaplanowanie i wdrożenie systemu udzielania i uzyskiwania informacji zwrotnej od wszystkich zainteresowanych stron w trakcie całego planowanego projektu (beneficjentów, grantodawców, partnerów) w celu bieżącego reagowania na ewentualne pojawiające się trudności • monitorowanie szczegółów realizacji projektu, bo to zazwyczaj one generują niezamierzone efekty • przemyślenie różnych opcji i gotowość do zmiany sposobu realizacji przewidzianych działań, samych działań i ich założeń, w razie wystąpienia nieprzewidzianych, niepożądanych efektów • prowadzenie rzetelnego monitoringu wszystkich pracowników pod kątem ewentualnego zagrożenia dla dobra dziecka
Nauka na błędach	<ul style="list-style-type: none"> • prowadzenie ciągłego monitoringu i ewaluacji (także odroczonej w czasie) podejmowanych działań, dopuszczając możliwość ich niekorzystnych rezultatów • rozwijanie w organizacji kultury wyciągania wniosków i uczenia się na błędach np. poprzez wprowadzenie systemu superwizji, opisów przypadków (pozytywnych, negatywnych) itp. • dbanie o stałe podnoszenie wiedzy i kompetencji wszystkich pracowników

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów OAK Foundation i Collaborative Learning Project

Wyzwania

Stosowanie zasady „Po pierwsze nie szkodzić” w praktyce nie jest łatwe. Wymaga zasobów, chociażby na ciągłe zwiększanie wiedzy i kompetencji pracowników. Wiąże się też z czasem na przeprowadzenie szerokich konsultacji, dogłębne poznanie tematu, którym zamierzmy się zająć, jego uwarunkowań lokalnych, czynników, osób, instytucji, które mają na niego wpływ i które mogą przyczynić się do sukcesu lub jego braku w podejmowanej inicjatywie. Wymaga wyrobienia umiejętności współpracy, dialogu i dyskusji, by móc w pełni poznać różne perspektywy i uwzględnić je w planowanych aktywnościach. Wymaga też wypracowania kultury otwartości, elastyczności oraz pewnego rodzaju pokory, by umieć przyznać się do błędu i być w stanie wyciągnąć z niego wnioski. Wyrobienie takiej kultury pracy nie zależy jedynie od poszczególnych osób, które prowadzą dane działania. Takie nastawienie powinno być wpisane w *modus operandi* całej organizacji, na wszystkich jej szczeblach. Musi być też realizowane w partnerstwie z otoczeniem instytucjonalnym i grantodawcami, którzy powinni rozumieć, że czasem – mimo najlepszego przygotowania projektu zgodnie ze wszystkimi zasadami – może on przynieść jakieś nieoczekiwane i niepożądane skutki. W takiej sytuacji wszyscy powinni być gotowi do wspólnego przyjrzenia się sytuacji i zmodyfikowania planów.

Zakończenie

Operacjonalizacja zasad związanych z prawami dziecka pozwala nie tylko na lepszą realizację praw i interesów dzieci, ale też optymalizuje i wzbogaca podejmowane działania. Wdrażając sześć zasad w naszych organizacjach lub instytucjach, zwiększamy szansę, że nasze aktywności będą efektywnie służyć dzieciom – rozumianym jako grupy i jednostki.

Działanie w oparciu na prawach dziecka jest cennym narzędziem pozyskiwania informacji na temat życia dzieci i ich perspektywy, co może być użyteczne w procesie tworzenia ustawodawstwa, polityki oraz planowania i świadczenia usług dla tej grupy. Na przykład dzięki poznaniu i zrozumieniu perspektywy dzieci można stworzyć rozwiązania, które będą optymalne i atrakcyjne z punktu widzenia młodych ludzi. To zwiększa prawdopodobieństwo, że dzieci i młodzież – jako uczestnicy procesu planowania i podejmowania decyzji – będą chętnie korzystać z proponowanych dla nich działań i odnosić z tego rzeczywistą korzyść.

Wdrożenie dzieci w etap ewaluacji pozwala ocenić projekt z punktu widzenia beneficjentów i wykorzystać wnioski przy dalszym planowaniu oraz podnieść jakość rozwiązań. Respektowanie praw dzieci służy także ich wzmocnieniu i przywróceniu sprawczości, aby mogły uczestniczyć w obronie swoich praw. Działania prowadzone w oparciu o prawa dziecka podnoszą poziom ochrony dzieci, wspierają ich rozwój i postawy obywatelskie oraz zwiększają poziom odpowiedzialności (Fundacja OAK, 2012, materiał niepublikowany). Traktowanie realizacji praw dziecka jako priorytetu stawia dzieci w zupełnie innej perspektywie – nie tylko jako przedmioty troski dorosłych i odpowiedzialnych za ich dobrostan, ale także jako podmioty praw i wolności, zdolne do kształtowania swojego środowiska i wptywania na swoje sprawy.

Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę od 2014 r. podejmuje działania na rzecz wdrożenia sześciu zasad związanych z prawami dziecka w życie organizacji. Ten proces jest bardzo złożony i wielopoziomowy. Przechodząc przez jego kolejne etapy, bardzo wiele się uczymy. Często z perspektywy nowej wiedzy krytycznie oceniamy dotychczasowe praktyki i dążymy do bezwzględnej ich zmiany. W niektórych przypadkach okazuje się, że nawet nieusystematyzowane działanie, prowadzone przez intuicję, doskonale zapewniało dzieciom realizację ich praw.

Wdrażanie standardów związanych z prawami dziecka w organizacji warto zacząć od działań, które są realne do przeprowadzenia, a jednocześnie zapewniają realizację praw dzieci. Za przykładowe wytyczne może tu posłużyć opracowany przez Fundację OAK wraz z jej grantobiorcami zestaw standardów, które określają niezbędne minimum, które organizacja powinna wdrożyć, aby choć w podstawowym stopniu zapewnić realizację praw dziecka w swoich strukturach:

Opracowywanie programów
<ul style="list-style-type: none"> • konsultacje z dziećmi przeprowadzane są na wszystkich etapach projektów; • grupy docelowe są analizowane pod kątem różnorodności i wykluczenia; • grupy najbardziej zagrożone wykluczeniem są uwzględniane w realizowanych działaniach; • we wszystkich działaniach uwzględniony jest najlepiej pojęty interes dziecka; • zasoby i silne strony są mapowane na wszystkich etapach projektu, a działania budowane są na ich podstawie; • działania są poprzedzane analizą zagrożeń i planowane minimalizując potencjalne ryzyka.
Strategie organizacyjne
<ul style="list-style-type: none"> • misja, strategie i polityka organizacji uwzględniają realizację prawa dziecka; • zasady związane z prawami dziecka wdrażane są na wszystkich poziomach działania organizacji; • organizacja jest świadoma konsekwencji, jakie ponoszą dzieci w związku z niedostateczną realizacją i promowaniem ich praw i przeciwdziała im wdrażając odpowiedni działania; • priorytetem organizacji są interesy dzieci; • strategia organizacji uwzględnia ideę szukania i wykorzystywania mocnych stron i zasobów dzieci.

Odpowiedzialność instytucjonalna

- wszyscy pracownicy zapoznają się z Konwencją o prawach dziecka;
- priorytety są ustalane służąc realizacji praw dziecka;
- ocenia się wpływ poszczególnych działań na prawa dziecka;
- organizacja wspiera rozwój swoich pracowników pod kątem realizacji praw dziecka;
- wszyscy pracownicy są świadomi zasad związanych z prawami dziecka, stosowanych w organizacji.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie materiału niepublikowanego, wypracowanego przez uczestników Spotkania na Rzecz Budowania Potencjału (*Capacity Building Meeting*), które odbyło się w Sofii w dniach 3–5 listopada 2014 r.

Programowe i strategiczne podejście do sześciu zasad porządkuje w organizacji kwestie związane z prawami dziecka i zapewnia dzieciom z otoczenia organizacji najlepszą możliwą w danym momencie ofertę oraz ochronę ich bezpieczeństwa.

E-maile autorek: marta.skierkowska@fdds.pl, renata.szredzinska@fdds.pl.

Bibliografia

- Alcaide, C. V., Balleste, I. R. (2014), How children are discriminated in the use of their rights. W: D. Kutsar, H. Warming (red.), *Children and non discrimination. Interdisciplinary handbook* (s. 208–220). Tallin: University Press of Estonia.
- Anderson, M. B. (1999). *Do No Harm: How Aid Can Support Peace – Or War*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Bandana, S., Lindvall, M. (2014). *Making It Equal. A guide to non-discrimination. Save the Children*.
- Belsky, J. (1980). Child Maltreatment: an ecological integration. *American Psychologist*, 35(4), 320–335.
- CDA (2016). *Collaborative Learning Projects. Do No Harm Workshop Participant's Manual*. Cambridge, MA: CDA.
- Child Rights in Practice: Tools for Social Change Workbook (2007), International Institute for Child Rights and Development (IICRD), British Columbia, Canada
- Cooperrider, D. L., Srivastva, S. (1987). Appreciative inquiry in organisational life. W: W. Pasmore, R. Woodman (red.). *Research In Organization Change and Development. Vol. 1* (s. 129–169). Greenwich: JAI Press.
- Dillon, J., Greenop, D., Hills, M. (2015). Participation in child protection: A small-scale qualitative study. *Qualitative Social Work*, 15(1), 70–85.

- Eloff, I., Ebersohn, L. (2001). The implications of an asset-based approach to early intervention. *Perspectives in Education*, 19(3), 147–157.
- Gill, T. (2007). *No fear. Growing up in risk averse society*. Londyn: Calouste Gulbenkian Foundation
- Hammond, S. (1998). *The Thin Book of Appreciative Inquiry*. Bend: Thin Book Publishing Company.
- Harrison, O. (2008). *Open Space Technology. A user's guide*. San Francisco: Berrett-Koehler Publishers
- International Institute for Child Rights and Development (IICRD) (2007). *Child Rights in Practice: Tools for Social Change Workbook*, Victoria: IICRD. Pobrane z: http://www.iicrd.org/sites/default/files/resources/A_Developmental_Child_Rights_Approach__%281%29_0.pdf.
- Jaros, P. J., Michalak, M. (2015). *Prawa Dziecka. Dokumenty Organizacji Narodów Zjednoczonych*. Warszawa: Biuro Rzecznika Praw Dziecka.
- Kirkemann Boesen, J., Martin T. (2007). *Applying the rights-based approach. An inspirational guide for civil society*. Kopenhaga: The Danish Institute for Human Rights
- Kindernothilfe (2008). *The Child Rights Approach in Kindernothilfe's Work in Germany and Abroad*. Duisburg: Kindernothilfe.
- Kisthardt, W. (1997). *The impact of the strengths model of case management with adults with serious and persistent mental illness*. Kansas: University of Kansas.
- Korczak, J. (2012). *Jak kochać dziecko. Dziecko w rodzinie*. Warszawa: Rzecznik Praw Dziecka.
- Kretzmann, J., McKnight, J. (1993). *Building Communities From the Inside Out: A Path Toward Finding and Mobilizing a Community's Assets (3rd ed.)*. Chicago: ACTA Publications.
- Lansdown, G. (2005). *What's the difference? Implications of a child-focus in rights-based programming*. Londyn: Save the Children.
- Markowska-Manista, U., Dąbrowa, E. (2014). Discrimination against ethnic and national minority Children in education: selected problems of education in EU countries with a Focus on Poland. W: D. Kutsar, H. Warming (red.), *Children and non discrimination. Interdisciplinary handbook* (s. 144–172). Tallin: University Press of Estonia.
- Morgan, A., Davis, M., Ziglio, E. (2010). *Health Assets in Global context. Theory, Methods, Action*. Londyn: Springer.
- Munro, E. (2011). *The Munro Review of Child Protection: Final Report. A child-centred system, Department for Education*. Londyn: The Stationery Office Limited.

- OAK (2012). Oak Foundation – Child Abuse Programme Guiding Principles. Background and a more detailed elaboration of the programmatic implications of the guiding principles. Pobrane z: <http://oakfnd.org/assets/oak-foundation-cap-guiding-principles--extended-version.pdf>.
- O'Neil, K. (2007). *Getting it Right for Children – A practitioners' guide to child rights programming*. Londyn: Save the Children UK.
- Robinson M. (1999). Słowo wstępne. W: Santos Pais M. "Human rights conceptual framework for UNICEF", Innocentui Essey nr 9, Florencja: UNICEF International Child Development Centre
- Save the Children (2005). *Practice Standards in Children's Participation*. Londyn: Save the Children UK.
- Save the Children (2008). *CRP Checklist for Assessing a Project Proposal & Developing a Project*. Pobrane z: https://resourcecentre.savethechildren.net/sites/default/files/documents/crp_checklist_for_proposal_and_project_development_final.pdf.
- Save the Children (2016). *Child rights programming e-learning*. Pobrane z: <https://resourcecentre.savethechildren.net/library/child-rights-programming-e-learning>.
- Sheahan, F. (2008). *Translating the Right to Non discrimination into Reality*. Save the Children Sweden.

Child's rights perspective in the organization

The idea of children's rights is not new. Throughout the 20th century, various legal initiatives were launched on the international scene, promoting the rights of the child. The adoption of the Convention on the Rights of the Child in 1989 can be considered as a final step. Although the Convention is about state-child relations, NGOs working on behalf of children have been discussing how organizations can help promote and realize the rights of children. This article is a reference to this discussion and attempts to operationalize the provisions of the Convention to facilitate their implementation at the level of individual institutions and organizations working for children. The authors base themselves on the 6 principles derived from the Convention:

1. Approach based on the rights of the child,
2. Participation of children,
3. No discrimination,
4. Child's best interest,
5. Building on strengths
6. Do not harm.

KEYWORDS:

CHILD RIGHTS, NO DISCRIMINATION, BUILDING ON STRENGTHS, PARTICIPATION

Cytowanie:

Skierkowska, M., Szredzińska, R. (2017). Perspektywa praw dziecka w działaniach organizacji. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 16(2).

Artykuł jest dostępny na licencji *Creative Commons Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska*.